

Nykyisyydessä omaksi tehty runolauluperinne

Haapoja, Heidi 2017: Ennen saatuja sanoja. Menneisyys, nykyisyys ja kalevalamittainen runolaulu nyk kansanmusiikin kentällä. Helsingin yliopisto & Suomen

Etnomusikologinen Seura. 260 sivua + liitteet 13 sivua.

Viliina Silvonon

http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2721-1 (PDF)

”Itse laulan milloin kuulen / kuta kuulen niin kujerran / ennen saatuja sanoja / opittuja luottehia”. Nämä runosäkeet tuovat esiin Heidi Haapojan (nyk. Haapoja-Mäkelä) väitöskirjan lähtökohdan: muilta opetellun tai ”saadun” ja itse tehdyn suhteen monisyytyden. Katkelmaan kätketty myös koko tutkimuksen keskeiskysymys: minkälaisia merkitys- ja viittaussuhteita nykyisen ja menneen runolaulukulttuurin, niin laulujen kuin laulajien, välillä on?

Pääkysymystään Haapoja lähestyy kolmen nykykansanmusiikin kentältä nousevan alakysymyksen avulla. Hän tarkastelee, miten *nykyisyys*, *menneisyys* ja näiden välinen suhde ovat esillä keskustelussa sekä mikä määrittää ja oikeuttaa runolaulamista nykykontekstissa. Näitä kahta näkökulmaa hän käsittelee tutkimuksen toisessa pääluvussa. Kolmas osio keskittyy puolestaan *perinteen* käsitteeseen, sen saamiin määritelmiin ja merkityksiin nykykansanmusikoiden runolaulupuheessa sekä perinteen ja runolaulun väliseen suhteeseen. Tutkimuksen lähtökohdat kumpuavat Haapojan omista kokemuksista ja pohdinnoista kansanmuusikkona – Haapoja on valmistunut myös Sibelius-Akatemiasta ja on siten

”yhtä aikaa tutkija, laulaja, sivustatarkkailija, ystävä ja kollega” (s. 7). Sisäryhmäläisyys on tutkimuksen kannalta olennaista, sillä nimenomaan sen kautta tutkimuksen näkökulmat ja keskeiset kysymykset ovat heränneet.

Aineisto on monipuolinen ja kattavan tuntuinen: parikymmentä puolistrukturoitua kansanmusiikin ammattilaisten haastattelua muodostavat pääaineiston ja ovat avaintekstejä tutkimuskysymysten kannalta. Niitä kehystävät ja tukevat erilaiset mediatekstit, havainnointi ja autoetnografinen reflektio. Kiinnostavan lisän aineistoon tuo se, että Haapojan sisäryhmäläisyyden myötä todellinen havainnointiperiodi ulottuu jo reilusti varhaisempaan aikaan kuin itse väitöstutkimuksen varsinaiseen alkamiseen. Tutkimuksen kohteena on nimenomaan 2000-luvun keskustelu nykykansanmusiikista, vaikka haastatteluissa on luonnollisesti mukana muistelua ja sen mukana viitteitä myös varhaisempiin vuosiin ja diskursseihin.

Väitöskirjan eri luvuissa toistuvia teemoja ovat muun muassa *runolaulajuus*, *kansallisuus*, *autenttisuus* ja perinne sekä *omuus* ja *omistajuus*. Tutkimus paikantuu vahvasti sekä folkloristiikkaan että (nykykansan)musiikintutkimuksen kentälle. Tutkimuksen viitekehyykeksi Haapoja hahmottaa mallittilisen konstruktionismin. Menetelmäänsä, tutkimuksen osien synteesiä, hän nimittää etnografiseksi luennaksi (s. 60–62). Viitteet ja yhteydet aiempaan tutkimukseen asettuvat luontevasti Haapojan analyysin joukkoon ja sitovat tutkimusta niin folkloristiikan kuin musiikintutkimuksen kenttään.

Haapojan tutkimuksen pääkysymyksen menneisyyden ja nykyisyyden suhteesta (nyky)runolaulun kentällä muodostuu moniulotteinen mutta selvä vastaus. Yhteys menneen ja nykyisen välillä rakentuu niin laulajien kuin laulujenkin välille, ja side koetaan muusikoiden keskuudessa vahvaksi. Henkilökohtaisten sidosten lisäksi yhteyksiä rakennetaan kansallisuuden ja kielialueen ”heimolaisuuden” tasoilla. Menneisyyden ja nykyisyyden runolauluesitykset kiinnittävät toisiinsa autenttisuuden ja aitouksien luomisella, tiettyjen piirteiden käytön avulla. Haapojan tutkimuksessa perinne hahmottuu nimenomaan liikkeeksi, kulttuurin välittymiseksi laulujen ja laulajien välillä.

Me, suomalaisuus, kansallisuus ja yljrajaisuus

Suomalaisuus ja suomalais-ugrilaisuus sekä (kulttuurinen) nationalismi ovat runolauluun niin historiallisesti kuin nykyjassakin liittyviä teemoja. Haapoja on valinnut nationalismi-termin sijaan tutkimukseensa *rutiininomaisen kansakuntapuheen* ja sen pariksi *tietoisen kansakuntapuheen*, koska nationalismi-termin liittyvät konnotaatiot eivät vastaa tutkimuksen ja tutkimusaineiston näkökulmia ja lähtökohtia eikä sitä käytetä kentällä.

Haapojan analyysi osoittaa, että valtamedioissa kansanmusiikkia käsiteltäessä mukana on toistuvasti rutiininomainen kansakuntapuhe, jolla Haapoja viittaa Pertti Alasuutaria mukaisesti johon taustaan viuhetta tai toimintaa jäsentävään kategoriaan. Kansanmusiikkiin erikoistuneissa medioissa vastaavanlaista eräällä tapaa tiedostamatonta viittaavuutta suomalaisuuteen ei ole, vaan toimintaa määritellään paikallisemmalla tasolla; muiden kulttuurien kansanmusiikkia sen sijaan jäsennetään kansallisuuden kautta. Muusikoiden keskuudessa taas esiintyy sekä rutiininomasta että tietoista kansakuntapuhetta. Tietoista kansakuntapuhetta, jolla muun muassa perustellaan toimintaa, on hyödynnetty esimerkiksi poliittisiin tarkoituksiin ja rahoitusta haettaessa. Haastatteluaineistossa käy toisaalta ilmi myös tarve erottaa uua tyystin kansallisuus- ja kansakuntapuheesta, minkä Haapoja näkee 2010-luvun poliittisesta ilmapiiristä kumpuavaksi.

Kansakuntapuheen, runolaulun suomalaisuuden, kulttuurimme ja kansallisvaltiomme kulttuurisen perustan ympärille punoutuva keskustelu on monisyytydessään kiinnostava. Runolaulukulttuurin suomalaisuutta tai ei-suomalaisuutta sekä merkitystä kansallisvaltion historiassa on tarkasteltu folkloristiikan piirissä aiemminkin (ks. esim. Siikala 2012; Anttonen 2002). Tähän keskusteluun Haapojan tutkimus tuo mielenkiintoisena lisänä esittäjien kokemukset ja ajatukset sekä mediassa rakentuvan kuvan omuudesta ja tuttuudesta. Suomalaisuus, *ylirajaisuus*, *meisyys*, *myyttinen itä*, kieli-ideologiat ja vanha perinne kietoutuvat toisiinsa.

Kansakuntapuhe ja runolaulun omuus kulkevat rinnakkain tutkimuksen useilla alueilla. Omuus viittaa sekä runolaulun ”omaksi tekemiseen” että kansallisvaltiolliseen mutta myös laajempaan suomalais-ugrilaiseen yhteyteen. Tutkimuksessa meisyyksiä (”me”-kategorioita) hahmottuu viisi, ja ne ovat eri tavoin läsnä eri aineistoissa. Vaikka aineisto osoittaa kiinnostuksen omiin juuriin ja menneeseen kumpuavan osin nykyajan globaaliudesta, huomauttaa Haapoja runolaulupuheeseen liittyvän meisyyden olleen läsnä jo Porthanin De poësi Fennicassa 1700-luvun lopulla.

Erilaisten meisyyksien merkitys on keskeinen, kun käydään miettimään runolaulun suomalaisuutta, joka korostuu erityisesti valtamediassa, ja toisaalta yljrajaisuutta, johon taas liittyy omistajuuden kysymyksiä (Kenen omaa runolaulu on? Kuka voi ja saa pitää runolaulua omana?). Yljrajaisuudella ja globaalilla yhteydellä on roolinsa erityisesti runolaululamista nyky-yhteiskunnassa perustelevana ja oikeuttavana elementtinä: kansanmusikoiden liberaali, kansainvälisyteen ja monikulttuurisuuteen suuntautuva ajatusmaailma mahdollistaa toimimisen suomalais-ugrilaisella runolaulamisen kentällä.

Runolaulun omuuteen, omistajuuteen ja meisyyteen tuo kiinnostavan näkökulman myös se, miten sekä mediateksteissä että haastatteluaineistoissa nousee esiin runolaulun vieras, toiseus ja outous: Haapoja osoittaa usein esimerkein, miten runolaulu kuuluu niin ajallisesti kuin kulttuurisesti toisaalle ja on jotakin, jota on opeteltava ymmärtämään ja tehtävä tutuksi. ”aktiivisesti sopeutettava meisyyden käsityksiin” (s. 123). Tutkimuksessa runolaulajien meisyys avautuu toiseudelle, ja runolaulun avulla pyritään ymmärtämään niin omia juuria kuin yleisesti ihmisyyttä.

Haapojan mukaan yljrajainen toiminta näyttätyy aineistossa empaattisena ja kunnioittavana, ei niinkään omivana ja hyväksikäyttävänä. Yljrajaiseen toimintaan liittyy myös myyttinen itä, joka on runolaulun paikka, tila ja tausta ja jonka osina ovat niin idylliset mielikuvat kuin konkreettiset konserttipaikat (esimerkiksi Seurasaren karjalaistalo) ja karjalainen laulusoundi. Myyttinen itä koetaan kentällä suomalais-ugrilaisena, runolauluperinettä yhdistävänä ja kokoavana; idea ja mielikuva yhteisestä, jaetusta taustasta tulee ilmi myös mediateksteissä.

Autenttista ja omaa

Vanhan, suullisesti välittyneen ja muistinvaraisen runolaulukulttuurin ja nykyisen korkeakoulussa opiskellun, arkitomateriaalista luetun ja omaksi tehdyn välillä on moniulotteinen suhde. Tutkimuksen mukaan runolaulaminen kokemuksena koostuu äänestä, tarinankerronnasta ja niiden myötä erityisesti ”tiloissa olemisesta”, jolla Haapojan haastateltavat viittaavat transsinkaltaiseen tilaan. Nämä kaikki kolme rakentavat yhteyttä menneen ja nykyisyyden välillä: samalla kun runolaulaja esittää runolauluaan, hän antaa äänen menneille runolaulajille, ja laulajan oma tarina sulautuu yhteen arkistoon tallennettujen tarinoiden kanssa. ”Tiloissa olemisen” taas koetaan olevan jollakin tapaa yhteydessä esityksen autenttisuuteen.

Autenttisuus on yksi tutkimuksen keskeinen käsite nimenomaan aineistosta nousevana seikkana: autenttisuus koetaan tärkeäksi niin muusikoiden kuin kuulijoiden kesken. Haapoja painottaa, ettei autenttisuus tässä yhteydessä liity tieteelliseen tutkijälähtöiseen arvottamiseen, vaan se tulee nimenomaan toimijoiden lähtökohdista ja kokemuksista. Kansanmusikoiden keskuudessa kuitenkin tunnistetaan tutkimuksessa *folkloristiseksi autenttisuudeksi* nimittettävä ajatus, johon liittyy traditionaalin ja modernin vastakkainasettelu. Aineistossa folkloristinen autenttisuus liittyy osaksi aitouden kriteereitä. Se näyttätyy nimenomaan nykyajasta tavoittamattomissa olevana, ideaalina perinteen muotona, johon liitetään muun muassa suullinen periytyminen ja perinneyhteisö. Toisaalta osa haastateltavista kokee folkloristisen autenttisuuden ideaalin myös negatiivisena romantisointina.

Mennyttä ihannoivan autenttisuuden rinnalla Haapoja hahmottaa nykyisyyteen suuntaavia autenttisuuden kerrostumia. Haapoja erottaa näistä *kaltaisuuden autenttisuuden* sekä tulkinnan ja ilmaisuuden aitouden. Ensin mainitun taustalla on Charles Peircen semiotiikan kaltaisuus (*iconicity*), *geneerinen intertekstuaalisuus* ja *intertekstuaalisen kuilun* minimointi, joiden kautta (nyky)runolaulu hahmotuu osaksi geneerän. Kaltaisuuden autenttisuudessa runolaulun ominaispiirteet, kuten runomitta, rytmi, sävelmä, muuntelu, pitkä estetiikka ja esityskokoonpano ovat keskeisiä. Tulkinnan ja itseilmaisuun autenttisuudessa tärkeiksi koetaan tarinan ja tunteen aitous ja välittyminen; taiteilijan on oltava uskottava, seistävä esityksensä ja sanomansa takana, vaikka tarina itse voikin olla kollektiivitradiitiota ja anonyymia. Haapojan analyysi osoittaa, että kaltaisuuden autenttisuuden rinnalla on myös *tiedostettua epäautenttisuutta*. Tämä viittaa erityisesti nykyajan esitysten ja laulajien henkilökohtaisuuden korostamiseen, jota tehdään laajentamalla intertekstuaalista kuilua eri keinoin. Tiedostetusta epäautenttisuudesta, runolaulun kaltaisuuden autenttisuuteen liittyvistä ominaispiirteistä erottautumisesta, syntyy uudenlaista autenttisuutta, joka ei enää viittaa suoraan vanhaan runolauluun, vaan on useimmiten joko mitallisesti tai sisällöllisesti muunneltua. Tietoisen epäautenttisuuden mahdollistaman perinteellä leikittelyn Haapoja näkee perinteisyyden ja uutta luovan kohtaamispaikkana, jossa on tilaa taiteilijan luovuudelle. Luovuus taas on osa omuutta ja omaksi tekemisen ja kokemisen prosessia.

Kuoleva runolaulu ja katkeamaton perinne

Mediateksteissä runolauluun liitetään vuoroin kuolementa ja henkiinherääminen: perinne nähdään toisaalta menneenä, poistuneena ja menetettynä, toisaalta taas uudenä laulajien eloone herättämänä ja nykyaikaan tuomana. Runolaulun kuolementa ja perinteen katoaminen on ollut puheenaiheena jo toista sataa vuotta ja viimeisistä runonlajajista on puhuttu läpi 1900-luvun. Siihen, nähdäänkö runolaulu elävänä vai kuolleena, vaikuttaa erityisesti se, mitä runolaululla itse asiassa tarkoitetaan: kuolemisesta puhuvat viittaavat sillä kokonaiseen kulttuurimuotoon, elämisen yhteydessä viittauskohteena ovat enemminkin laulettu runo ja metriikka. Itse perinne ymmärretään aineistossa toisaalta sisällön välittymisen prosessiksi ja toisaalta välittyväksi sisällöksi.

Vastakohtana kuolementa ja henkiinheräämisen metaforaparille on katkeamattomuus. Sen kautta runolaulu voidaan hahmottaa jatkumona, jossa toistot tuottavat perinteen, tradition. Sekä perinteen elämän/kuoleman että katkeamattomuuden Haapoja liittää *kaksiakaisuuden* ajatukseen ja metakulttuuriseen kommentointiin: uusi ja vanha ovat yhtä aikaa läsnä ja vaikuttavat toisiinsa, mennyttä tuotetaan ja arvioidaan nykyisyydessä.

Mediateksteissä menneen ja nykyisen välisyydestä puhuttaessa toistuu katkeamattomuuden sijaan ajatus kalevalaisesta perinnöstä, jossa kalevalaisuus viittaa laajasti vanhaan suomalaiseen kulttuuriin, ei pelkästään Kalevala-epokseen. Vastaavasti perintö on ikään kuin geneeristä: sitä, jolta runolaulu on peritty, ei nimitä. Tämä kalevalaisen perinnön ajatus liittyy vahvasti kulttuuriperinnön käsitteeseen. Nykykansanmusiikot näkevät periytyminen sekä kuvainnollisena, kansakuntaan ja kieleen liittyvänä, että konkreettisena biologiseen sukulaisuuteen perustuvana. Osa (nyky)runolaulajista korostaa karjalaisia sukujuuriaan ja sitä, että suvussa on ollut runolaulajia. Vaikka perinne ei olekaan suoraan suvussa perittyä ja suullisesti välittynyttä, koetaan sukujuurin muodostuva yhteys runolaulukulttuuriin merkitykselliseksi. Kuvainnollinen ja konkreettinen periytyminen on yhteydessä meisyyteen, ja siihen liittyy myös oikeutettuuden tunne.

Monialainen keskustelun avaus

Haapojan väitöskirja tuo uuden tulokulman folkloristiseen (runolaulun)tutkimukseen: siinä missä folkloristit ovat usein karteleet ”perinteiseksi ja vanhoiksi miellettyjen sisältöjen ja/tai prosessin uudelleenkäyttämiseen liittyviä” (s. 6) tutkimuskohteita leimaten ne muun muassa folklorismiksi, avaa Haapojan tutkimus keskustelua menneen ja nykyisyyden vuorovaikutuksen suuntaan. Keskiössä on siis runolauluperinteen liikkuminen ja eläminen sekä prosessit, joissa runolaulu saa merkityksiä. Olen ehdottomasti Haapojan kanssa samaa mieltä tutkimuksen hyödyistä: ”Uskon perinteen käsitteen, perinteen autenttisuuksien ja runolaulusta puhumiseen liittyvien ideologisten piirteiden analyysin olevan hyödyllinen tulevalle runolaulututkimukselle” (s. 229). Väitöskirja avaa näkökulmia myös nykykulttuurin tutkimukseen. Lisäksi kulttuurinen appropriatio, joka on vahvasti läsnä tutkimuksessa omaksi tekemisen ja omistajuuden kautta, on osoittautunut varsin ajankohtaiseksi puheenaiheeksi. Kaiken kaikkiaan teksti on rikasta ja helppolukuista, ja runsaat lukujenväliset viittaukset lisäävät lukemisen mielekkyyttä. Uskon väitöskirjan antavan paljon niin alan tutkijoille, suurelle yleisölle kuin muusikoille musiikkigenreen katsomatta.

Kirjallisuus

Anttonen, Pertti 2002: Kalevala-cepos ja kansanrunouden kansallistaminen. – Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla (toim.), *Lönnrotin hengessä 2002*. Helsinki: SKS, 39–57.

Siikala, Anna-Leena 2012: *Itämerensuomalaisten mytologia*. Helsinki: SKS.

Filosofian maisteri Viliina Silvonon tekee väitöskirjaa itkuvirsistä Helsingin yliopiston folkloristiikan oppiaineessa